

TASAVVUF TA'LIMOTINING SHARQ MADANIYATIGA TA'SIRI

Mamadaliyeva Nozima

Andijon davlat pedagogika instituti,
Ijtimoiy va amaliy fanlar fakulteti,
Musika ta'limi yo'nalishi,
2-bosqich talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada tasavvuf ta'limotining Sharq madaniyati shakllanishi va rivojlanishiga ko'rsatgan chuqur ta'siri tahlil qilinadi. Tasavvufning axloqiy yetuklik, ruhiy poklanish, ma'naviy kamolot kabi g'oyalari Sharq xalqlarining dunyoqarashi, adabiyoti, san'ati va ijtimoiy hayotiga qanday singib borganligi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, tasavvuf namoyandalari – Alisher Navoiy, Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviylarning ma'rifiy merosi Sharq ma'naviy uyg'onishidagi o'rniga ko'ra baholanadi. Tadqiqot tasavvufning ruhiy-ma'naviy tizim sifatida Sharq madaniyatidagi tutgan o'rnini chuqur anglashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tasavvuf, Sharq madaniyati, ma'naviyat, naqshbandiya, yassaviya, ruhiyat.

Tasavvuf Sharq ruhiy-ma'naviy tafakkurining eng yuksak qatlamini tashkil etadi. U insonning ichki dunyosini poklash, qalbni yuksaltirish, jamiyatning ma'naviy barkamolligiga ko'maklashish kabi g'oyalarni ilgari suradi. Asrlar davomida tasavvuf nafaqat diniy qarash sifatida, balki butun bir madaniy oqim sifatida shakllanib, Sharq xalqlari hayotida chuqur iz qoldirgan. Uning ta'siri falsafada, adabiyotda, musiqa va me'morchilikda, shuningdek, axloqiy-ruhiy tarbiya tizimlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Mazkur maqolada tasavvufning Sharq madaniyatiga ko'rsatgan ta'siri tarixiy, falsafiy va madaniy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi.

Tasavvufning markazida insonning botinini sayqallash g'oyasi yotadi. "Nafsni yengish", "qalbni poklash", "borliqni muhabbat bilan anglash" kabi tushunchalar tasavvufning barcha tariqatlarida asosiy o'rin tutadi. Abu Bakr Shibliy, Junayd Bag'dodiy, Mansur Halloj va boshqa mutasavviflar insonning ma'naviy o'sishini bosh maqsad deb bilishgan.[1]

Sharqda tasavvuf nafaqat shaxsiy ruhiy tajriba, balki jamiyatni ma'naviy uyg'otuvchi omilga aylangan. Chunki tasavvufning bosh shiori – "insonni inson qilish"dir. Bu g'oya tarixiy jarayonlarda Sharq axloqiy me'yorlarining shakllanishiga asos bo'lgan.

Sharq adabiyotining eng ulkan namoyandalari tasavvufdan ilhom olgan. Xususan:

Alisher Navoiyning “Lison ut-tayr”, “Nasoyim ul-muhabbat”, “Mahbubul qulub” asarlari sof tasavvufiy ruh bilan sugʻorilgan;

Ahmad Yassaviyning “Hikmatlar”ida nafs tarbiyasi, ruhiy poklanish va sevgi-maʼrifat gʻoyalari asosiy oʻrinni egallaydi;

Jaloliddin Rumiyning asarlari esa tasavvuf falsafasining butun dunyoda tanilishiga sabab boʻlgan.

Tasavvuf adabiyotga chuqur ramziylik, majoz, muhabbat orqali Haqiqatni anglash gʻoyasini olib kirdi. Natijada Sharq adabiyoti bir vaqtning oʻzida ruhiy-falsafiy maktabga aylandi.

Tasavvuf sanʼatining turli sohalariga – musiqa, raqs, meʼmorchilik, naqsh va hatto kundalik madaniyatga taʼsir koʻrsatgan.

1. Musiqa sanʼati. Samoʻ, zikr, qasidalar, naʼtlar – bularning barchasi tasavvufning musiqa orqali ifodalangan shakllaridir. Masalan, Yassaviy hikmatlari Turkistonda asrlar davomida kuylanib, maʼnaviy tarbiya vositasi boʻlib kelgan.

2. Meʼmorchilik. Tasavvufiy markazlar – maqbaralar, xonaqohlar, ziyoratgohlar Sharq meʼmorchilik maktabining yorqin namunalari. Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy maqbaralari badiiy bezaklari bilan maʼnaviy-estetik qiymatga ega.

3. Raqs va amaliy sanʼat. Raqsi samoʻ, xattotlik va naqsh sanʼatida tasavvuf ramzlari – aylanish, nur, ilohiy muhabbat timsollari keng qoʻllangan.

Sharq madaniyatiga eng katta taʼsir koʻrsatgan ikki tariqat – Naqshbandiya va Yassaviya hisoblanadi.

Bahouddin Naqshband: “Dil ba yoru, dast ba kor” tamoyili bilan mashhur. Bu taʼlimot:

mehnatni ulugʻlagan,
halollikni targʻib qilgan,
jamoat axloqini mustahkamlagan,
ilm-maʼrifatning ustuvorligini taʼkidlagan.[2]

Naqshbandiya taʼlimoti Movarounnahr va butun musulmon Sharqida maʼnaviy uygʻonishga zamin yaratgan.

Ahmad Yassaviyning tasavvufiy hikmatlari:

Turkiston xalqlarining ruhiy uygʻonishiga,
tillarining rivojlanishiga,
ogʻzaki adabiyot shakllanishiga
katta hissa qoʻshgan.

Yassaviya maktabi xalqchil, sodda, hayotiy gʻoyalarga asoslangani uchun keng omma tomonidan qabul qilingan.

Tasavvuf Sharq falsafasiga quyidagi tushunchalarni olib kirgan:
nafs nazorati,
ruhiy kamolot,

muhabbat orqali Haqiqatni anglash,
insonning o'zini tanishi,
jamiyatning ma'naviy poklanishi.[3]

Bu g'oyalar ijtimoiy munosabatlarga ham ta'sir etgan. Tasavvuf adolat, mehr, saxovat, bag'rikenglik tamoyillarining shakllanishiga xizmat qilgan. Natijada Sharq jamiyatlarida ma'naviy axloqiy me'yorlar rivojlangan.

Xulosa qilib aytganda, tasavvuf Sharq madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida beqiyos o'rin egallaydi. Uning ta'siri adabiyot, san'at, falsafa, axloq, me'morchilik, musiqa va xalqning ruhiy dunyosida chuqur iz qoldirgan. Tasavvufning insonparvarlik, muhabbat, poklik, kamtarlik, mehnatsevarlik haqidagi g'oyalari Sharq tamaddunining ma'naviy asosiga aylangan. Shu bois tasavvuf nafaqat diniy-falsafiy ta'limot, balki keng qamrovli madaniy hodisa sifatida Sharq uyg'onishining muhim ustunlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fitrat, A. Tasavvuf tarixi. Toshkent: Fan. 2020– B. 20–75.
2. Dehqonov, O. Tasavvuf va Sharq falsafasi. Toshkent: Ma'naviyat.2021 – B. 10–98.
3. Komilov, N. Tasavvuf. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.2019 – B. 40–160.